

Ieškant politikos prigimties

Raimondas Kazlauskas

Klaipėdos universiteto Socialinių pokyčių studijų centras
Centre for Studies of Social Change at Klaipėda University
kazlauskasrai@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5890-5177>
<https://ror.org/027sdcz20>

Santrauka. Knygos recenzija: Alvydas Jokubaitis. 2024. *Politinio proto kritika*. Vilnius: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. p. 176. ISBN 978-5-420-01868-2

Exploring the Nature of Politics

Abstract. Book Review: of Alvydas Jokubaitis. 2024. *Politinio proto kritika [The Critique of Political Reason]*. Vilnius: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. p. 176. ISBN 978-5-420-01868-2

Bendri darbo kontūrai

Politinio proto kritika – ambicingas intelektualinis projektas, kuriame žinomas politinis filosofas profesorius Alvydas Jokubaitis nuosekliai toliau skleidžia savo akademinio tyrimo trajektoriją, tam tikra prasme dar labiau priartinančią garbų autorių prie pelnytos *kritinės* pozicijos. Tęsdamas ilgamečius politinės filosofijos tyrinėjimus, autorius pasiūlo įtaigų ir provokuojantį naują savo tekstą.

Nekelia abejonių pasirinktos studijos temos aktualumas. *Politinio proto kritika* yra originalus tyrimas, kuriame keliama ir išsamiai nagrinėjama viena svarbiausių politikos mokslo problemų – politinio proto prigimties ir funkcionavimo klausimas. Studijoje pateikiami teiginiai grindžiami daugelyje paties autoriaus darbų jau anksčiau

Received: 13/12/2024.

Copyright © 2024 Raimondas Kazlauskas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

išgvildenta pozicija ir kitų politinių filosofų darbuose pateikiamomis teorinėmis išvalgomis. Skiriamasis studijos bruožas – ją rašant remtasi gausiais teoriniais darbais ir kitokia literatūra.

Politinio proto klausimas keliamas ir analizuojamas plačiame teoriniame kontekste, kuris patvirtina tikrai neeilinę knygos autoriaus erudiciją. Knyga parašyta sklandžia ir stilinga kalba, didinančia jos patrauklumą ir prieinamumą ne tik specialistams, bet ir platesniems skaitytojų sluoksniams. Darbo struktūra gerai apgalvota ir nuosekli. Autorius išradingai rekonstruoja nagrinėjamos problemos kontekstą.

Studiją sudaro įvadas, dvidešimt devyni paragrafai ir pabaigos žodis, kuriuose pateikiamas kritinis autoriaus požiūris į politinio proto ideologinį, socialinį, kultūrinį ir estetinį kontekstą. A. Jokubaitis nuosekliai laikosi pozicijos, kad politiškumas ir politika veikia žmogiškąją egzistenciją per tam tikrą fenomenų tinklą – religiją, teisę, moralę ir meną – kaip žmonių bendrabūvį lemiančius esminius aspektus. Studijoje aptariama ir cituojama daugybė autorių, nuo Platono, J.-J. Rousseau ir I. Kanto iki M. Heideggerio, H.-G. Gadamerio, M. Foucault ir E. Voegelino.

Atsižvelgiant į trumpą, maksimaliai sutelktą išskleistų paragrafų pobūdį, visoje darbo struktūroje galima įžvelgti tam tikrą nuosekliai stiprėjantį fenomenologinį priėjimą, leidusį autoriui išradingai vengti mintį kaustančių akademinių klišių. O ir apskritai pačiam darbui būdingas tam tikras kaleidoskopinis stilius – tarsi autorius gyvame minties darbe imtųsi spęsti politiškai keliamus spontaniškus klausimus ir sykiu į juos atsakinėti. Tiesą sakant, efektyviam spontaniškumui visada būtinas ilgas, itin kruopštus pasirengimas ir griežta, sakyčiau, *kritinė* paties autoriaus pozicija.

A. Jokubaičio kūryboje nesunku išskirti ankstyvojo ir vėlesnio laikotarpio darbus. Pirmajam, kuris labiausiai galėtų būti siejamas su *Trimis politikos aspektais: praktika, teorija, menu* (Jokubaitis 2005), būdingas neslėpiamas filosofo tikėjimas politikos teikiamomis galimybėmis. Reikia pasakyti, kad tokio optimizmo jau daug mažiau vėlyvajame kūrybos tarpsnyje, sietiname su *Politiniu idiotu: apie neišvengiamą politikos kvailybę* (Jokubaitis 2019). O štai naujausias (reikia tikėtis, ne paskutinis) filosofo darbas – *Politinio proto kritika* (Jokubaitis 2024) – skaitytoją nelauktai bloškia jau į naują politinio gyvenimo viziją, kurioje grynojo ir praktinio proto motyvus pradeda užstoti visiškai nauja suvokimo erdvė.

Keliami klausimai

Pagrindinis knygos keliamas klausimas – *kas yra politika ir kaip suprasti politikos prigimtį?* Klausimas apie politikos prigimtį autoriaus sprendžiamas, vadovaujantis fundamentalia kantiška (tiesa sakant, šiek tiek net ir liuteriška) perskyra tarp žmogaus vidujybės (vok. *Innerlichkeit*) ir išorybės (vok. *Ausserlichkeit*), leidžiančia jam rikiuoti reiškinius tiek pagal individualaus, tiek ir subendrinto vertinimo skales. Ten, kur grynasis protas bloškia žmogų į judrių, vibruojančių priežastinių ryšių viešpatiją, praktinis protas kreipia jį prie stabilių moralės principų. Moralė formuoja absoliučiai kitokį mūsų santykį su tikrove, leidžiantį ne tik ją stebėti, bet ir aktyviai joje veikti.

Autoriaus pozicija mezgasi polemizuojant su iš gamtos mokslų perimta vadinamąja epistemologine politikos aiškinimo tradicija, sykiu stengiantis nepamiršti moralinio politikos

imperatyvo. Vertinant A. Jokubaičio poziciją, galima manyti, kad I. Kantas jam – širdyje revoliucionierius, o protu – konservatorius, ir ši radikalų vidinį prieštaravimą autorius mano esant galima spręsti tik neperžengiant sprendimo galios suteikiamų rėmų. Remdamasis I. Kantu ir jo amžininku E. Burke'u, autorius naujoje savo studijoje politikos fenomeną prilygina *skonio sprendiniui*, kuris nejučia vis išsprūstas iš žmogaus proto sukurtų idėjų ir kitų abstrakcijų tinklo. Esą, „nėra nieko kvailiau, kaip šiuos [politinius] dalykus aptarinėti remiantis abstrakcija“ (Burke 2009 [1790]; 59). Mokslinis ir moralinis priėjimas kukliai iškeliama anapus skliaustų, jei apskritai neišleidžiami į atsargą.

A. Jokubaitis sutinka, kad „mokslinis požiūris į politiką turi privalumų, tačiau jis pašalina tai, ką Kantas vadino praktiniu protu“. Ir čia, autoriaus įsitikinimu, pavojingiausia tai, kad mokslo kolonizuojama politika „deformuoja žmogaus prigimtį sampratą. <...> Bandydami politiką aiškinti mokslinio pažinimo metodais pabėgame nuo žmogaus“ (Jokubaitis 2024; 10). Taigi vien faktais grindžiamas politikos pažinimas yra tiesiog neįmanomas ir ant poetinės vaizduotės slenksčio balansuojanti politinė regimybė dažniausiai nusveria, arba bent jau efektyviai užstoja, socialinius faktus. Autoriaus pozicija, neigiant politinės tikrovės faktinį determinizmą, akivaizdžiai griežta: „Kalbant apie visumą visada reikia proto fikcijų. Mokslas negali kalbėti apie tikslus, nes pažįsta tik priežastinius ryšius“, o „sugebėjimas spręsti apie tikslus artimesnis menui, o ne mokslui“ (ten pat; 155).

Siekiami tikslai

Pristatydamas savo studijos turinį, filosofas teigia, kad jis nėra tiesiogiai orientuotas į I. Kanto politinės filosofijos tyrimą. Esminis knygos tikslas – tai bandymas „H. Arendt pagalba suprasti politikos prigimtį“ (ten pat; 9). A. Jokubaitis atkreipia dėmesį į tai, kad I. Kantas, tyrinėdamas grynąjo proto struktūrą, tarsi specialiai nepalietė politinių idėjų (ten pat; 10). Galima sakyti, A. Jokubaičio filosofinė studija grindžiama I. Kanto pateikta sprendimo galios prigimtį menine interpretacija ir H. Arendt iškelta prielaida, kad visuomenės gebėjimas dalintis nuomonėmis ir galiausiai nuspręsti, kas jai gerai ir blogai, yra savitas politinis jos gebėjimas (ten pat; 19). Autoriaus manymu, išspręsti politikos prigimtį klausimą įmanoma ir būtina; reikia tik H. Arendt politinio sprendinio idėją tinkamai susieti su I. Kanto estetinių idėjų samprata (ten pat; 20).

Politikos prigimtį autorius išskleidžia I. Kanto sprendimo galios kritikos kontekste:

Politika kaip žmogaus estetiškas sugebėjimas skiriasi nuo pažinimo ir moralės. Tai subjektyvios refleksijos pasitenkinimas arba nepasitenkinimas vaizdiniais, o ne priežastinių ryšių nustatymas. Šiuo požiūriu politika yra arčiau dailių menų, o ne mokslo. Tiesa, būdama artima menams, ji kartu subordinuota moralei. Politika yra moralės imperatyvų kontroliuojamas idėjų ir jausinių stebinių junginys. <...> Šių dviejų visiškai skirtingų dalykų junginį piliečiai suvokia kaip darnią visumą. (ten pat; 101)

Šiuo atveju ilga citata yra būtina, nes išsamiai išskleidžia regimybei giminingą politikos prigimtį. Pats politikos objektas knygos autoriui regisi tarsi antikinis Protėjas – aktyviai metamorfojuojančio pavidalo ir miglotų pranašysčių dievas.

Probleminiai darbo aspektai

Norisi atkreipti dėmesį ir į kai kuriuos probleminius recenzuojamos politinės filosofijos studijos aspektus. Kaip žinoma, esminis tiek filosofinio teksto, tiek mokslinės studijos bruožas yra reikalavimas kuo tiksliau apibrėžti vartojamas sąvokas. Tiesa, korektiškumo dėlei reikia pridurti, kad autorius išmoningai apsidraudžia nuo tokio reikalavimo: „skonio sprendinys reikalauja [o politiniame prote kitokių sprendinių, tiesą sakant, nesama], kad kiekvienas pritartų be sąvokų“ (ten pat; 158). Akivaizdu, kad *politikos* fenomenas, kaip ir *kritikos* sąvoka, yra šios studijos kertinės konstrukcijos.

Kritika – nuolat darbe išskylantis esminis A. Jokubaičio darbo refrenas. Žodis *krites* senąja graikų kalba reiškė *teisėjas*, o *kritikos* pirminė reikšmė – teismo, arba ekspertinio vertinimo, kurio metu daromas įpareigojantis sprendimas, procesas. Vakarų civilizacijoje kritiškumą įmanu laikyti teisine nuostata, darančia politinį gyvenimą gyvai formuojamu reiškiniu, nuolat palaikant jį politinio kūno ribose. O kadangi „politika turi savo nematomo pasaulio prielaidą“ (ten pat; 100), jos nuostatas galima vertinti tik per sprendimo galią. Kadangi kritika susijusi su būtinybe aiškintis tai, kas taku ir sunkiai apčiuopiama, autorius neatsitiktinai primena mums apie garsųjį I. Kanto pasiūlymą steigti proto tribunolą, „kuris patvirtintų teisėtus proto reikalavimus, o kita vertus, galėtų pašalinti visas nepagrįstas pretenzijas – ne įsakymais, bet remdamasis amžiniais ir nekintamais proto dėsniais“ (Kantas 1982 [1781]; 29).

Tik, regis, pačiam I. Kantui *proto tribunolas* buvo labiau intelektualinių ketinimų protokolas, o ne politinės sprendimo galios šaltinis. Galimas daiktas, kaip tik dėl to pats Karaliaučiaus filosofas taip niekada ir neparašė politinio proto kritikos. I. Kantas, regis, turėjo tam savų pasakų, apie kurias sunku ką nors apibrėžto pasakyti. A. Jokubaičio manymu, tam buvo „galima sugalvoti daug įvairiausių priežasčių – nuo šio autoriaus gyvenimo aplinkybių iki filosofinių preferencijų“ (Jokubaitis 2024; 101).

Politikos kontekste svarbus ir kitas kritinio priėjimo aspektas, kuris, savo ruožtu, artimesnis nebe gryojo, o jau praktinio proto postulatams. Kaip žinoma, judėjiškas-krikščioniškas priesakas [„neteisk ir nebūsi teisiamas“ – Lk. 6.36–38] griežtai kvestionuoja ne tik sprendžiantį subjektą, bet ir pačią vertinančio sprendinio prigimtį. Esama ir kitų pakankamai rimtų abejonių sprendimo galios atžvilgiu. Aptariamame kontekste netgi šiek tiek trivialiai skamba Apšvietos epochos politinio filosofo Ch. de Montesquieu perspėjimas neužmiršti, kad kiekvienai arbitralius sprendinius darančiai instancijai dėl ypatingo josios statuso kitų žmogiškų galių atžvilgiu nuolat gresia pavojus virsti teismine diktatūra.

Vietoj pabaigos

Signatura rerum. Skaidri politinės filosofijos studija nukelia skaitytoją į skonio ir sprendinio viešpatiją, kuri, išlaisvinta iš mokslo ir moralės globos, pakyla į žaidybinės regimybės sferą ir, laikantis gerai žinomos vokiečių filosofijos tradicijos, veržiasi anapus gėrio ir blogio, kad pati savaime formuotų gražų paveikslą niūrios politinės tikrovės fone. „Politika egzistuoja kaip idėjų ir juslių junginys“ (Jokubaitis 2024; 159). Šiuo sakiniu A. Jokubaitis pateikia koncentruotą

Politinio proto kritikos formuluotę. Filosofas gana nuosekliai apriboja galimas pretenzijas praktinio ir grynojo proto ribose nustatyti, išskleisti ir paaiškinti politikos prigimties kontūrus. Tokiomis aplinkybėmis lieka vienintelis būdas paaiškinti ir pagrįsti politinio gyvenimo tikrovę: tai turinti būti skonio sprendinio sritis (ten pat; 158), kuri vienintelė pajėgi sujungti proto idėjas su jauslėmis. Pabrėždamas, kad „idėjų ir jauslių santykio politikoje klausimas yra vienas sunkiausių“ (ten pat), autorius pats atsiduria nepavydėtinoje pozicijoje. Jis puikiai artikuliuoja, kad skonio sprendinys yra vienintelis būdas susieti idėjas ir jusles, bet kartu jaučia, kad tai vis tiek nėra pakankamas atsakymas į klausimą apie politikos prigimtį. Aišku, kad politika nėra tas pats, kas menas, nors abi jas jungia skonio sprendimas kaip išeities taškas. Norėdamas atsieti skirtingus skonio sprendimo rezultatus, A. Jokubaitis įveda *patirties* sąvoką (ten pat; 159), leisdamas suprasti, kad būtent skirtingi patirties horizontai lemia politikos arba meno fenomeną. Tiesioginis jauslinis patyrimas tam tikromis aplinkybėmis gali vesti prie meno, o štai „politinis patyrimas grindžiamas pripratimu prie idėjų ir jauslių junginio“ (ten pat). Taip suprantama A. Jokubaičio politikos prigimties samprata darosi artima E. Voegelino išplėtotai simbolinės *tvarkos* sampratai. Reikėtų tik padaryti pastabą, kad E. Voegelino koncepcijoje kalbama ne tiek apie simboliais nusakomą *politinę*, kiek apie jais išreiškiamą *istorinę* patirtį. Patys simboliai nėra atsitiktinai sukuriamos konvencijos. Jie atsiranda *juslinės patirties simbolizavimo* procese (Voegelin 2001; 90).

A. Jokubaičio politikos filosofijos studija nejučia – galbūt, autoriui visai to nesiekiant, – grąžina mus į minties viduramžius. Friedricho Didžiojo, *Stupor Mundi* laikais vietoj idėjų ir jauslių junginio, viduramžiais vadinto simboline daiktų prigimtimi (lot. *signatura rerum*), imta tirti matuojamas daiktų savybės, leidusias nustatyti tarp jų esančius priežastinius ryšius (lot. *natura rerum*). Tarkim, knygoje *Apie medžioklę su sakalais* (*De arte venandi cum avibus* – 1240 AD) imperatorius pirmą kartą revoliucingai aprašė jau ne sakalų *kilmingumą* ir jų charakterio *taurumą* (savitas to meto transcendentalinių idėjų ir jauslių junginys), o jų *svorį, greitį, apetitą* ir kitas fiziškai matuojamas savybes. Naujųjų laikų pradžioje simbolis virsta sąvoka, kad po ilgos intelektualinės kelionės vėl grįžtų į save. Vaizdinys apsuka ratą ir grįžta kad primintų, jog visa nauja yra gerai perprasta ir perinterpretuota sena.

Literatūra

- Burke, Edmund. 2009 [1790]. *Apmąstymai apie Prancūzijos revoliuciją*. Vilnius: Žara.
- Jokubaitis, Alvydas. 2005. *Trys politikos aspektai: praktika, teorija, menas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jokubaitis, Alvydas. 2019. *Politinis idiotas. Apie neišvengiamą politikos kvailybę*. Vilnius: Tyto alba.
- Jokubaitis, Alvydas. 2024. *Politinio proto kritika*. Vilnius: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Kantas, Imanuelis. 1982 [1781]. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.
- Voegelin, Eric. 2001. *The Collected Works of Eric Voegelin*. Vol. XIV. *Order and History*. Vol. I. *Israel and Revelation*. Columbia: University of Missouri Press.